

РОЗДІЛ І ПЕДАГОГІЧНІ ПРОБЛЕМИ ОБДАРОВАНОЇ ОСОБИСТОСТІ

УДК 340.134:376-056.45

Юрій Гоцуляк,
м. Київ

ЗАКОНОПРОЕКТ «ПРО ОСВІТУ ОБДАРОВАНИХ ДІТЕЙ»: НА ШЛЯХУ ДО ДИФЕРЕНЦІЙОВАНОЇ ОСВІТИ

В статье рассматриваются основные вопросы правового регулирования образования одаренных детей в Украине на основе зарубежного опыта, предлагается собственное авторское видение содержания законопроекта об образовании одаренных детей.

Ключевые слова: закон, одаренный ребенок, образование.

The paper discusses the main issues of legal regulation of education of gifted children in Ukraine on the basis of international legal experience, offers its own author's vision of content of gifted education law.

Key words: law, a gifted child, education.

Про проблеми вітчизняної системи освіти відомо давно, їх можна назвати «застарілість». Однак для того, щоб так характеризувати освітню систему необхідно з'ясувати, що в такому випадку означає слово «сучасність» освіти. Для цього потрібно звернути увагу на зарубіжний досвід. У США у 1970-х рр. відбулася широка освітня дискусія щодо питань: чи виконує освіта покладену на неї функцію належним чином, чи задовольняє вона потреби учнів? І стало зрозуміло, що тогочасна освіта здатна виконувати свою функцію, якщо погодитись з тим, що освітні потреби в усіх однакові. Очевидно, що таке твердження не відповідає дійсності. Таким чином, американські освітяни дійшли висновку, що освітню систему необхідно реформувати у напрямку диференціації [1]. Отже, сучасна освіта – це диференційована освіта. На цю проблему нашої уваги ми: коли намагаємось аналізувати освітні потреби, то передусім визначаємо, що у кожної дитини є сильні сторони (здібності), що дають можливість з'ясувати напрямок освітньої підтримки. Йдеться про обдарованість, її виявлення та підтримку.

Отже, прагнення до диференціації актуалізує питання про освіту обдарованих дітей, адже обдарований учень потребує додаткової освітньої уваги. Якщо до цього питан-

ня поставитись розважливо (як це здійснюється у провідних країнах), то стає зрозумілим, що виникає необхідність новацій в освітній сфері. Отже, суттєві зміни в системі освіти повинні мати законодавче підкріплення. У цій статті ми спробуємо з'ясувати основні питання, на які, на нашу думку, має дати відповідь закон «Про освіту обдарованих дітей» (назвемо цей документ так для зручності розуміння змісту).

Отже розглянемо основні питання, пов'язані з розумінням освіти обдарованих дітей.

Що таке освіта обдарованих дітей?

Перед тим, як з'ясувати питання про освіту обдарованих дітей, необхідно визначити ті аспекти, які дають нам підстави говорити про таке явище. Це диференційований підхід, що базується на освітніх потребах дітей, а тому і задоволення цих потреб не може бути однаковим. Коли ж ми говоримо про освітні потреби, то очевидно, що передусім маємо на увазі сильні сторони учня, його здібності, так як краще розвиватись (реалізувати право на вільний розвиток особистості) дитина може через реалізацію власних здібностей.

Здібності учнів проявляються на різних рівнях, тому зрозуміло, що особливо високі здібності потребують окремої освітньої уваги. Так ми приходимо до поняття «обдарованість», адже учнів, які проявляють здібності у певній сфері вище середнього рівня, ще називають обдарованими. Таким чином, освіта обдарованих дітей логічно впливає зі змісту диференційованої освіти. Разом з тим, незважаючи на диференційований підхід, освіта є явищем універсальним, тобто, мають бути розробленими загальні стандарти такої освіти. Одним із основних уніфікуючих компонентів освіти обдарованих дітей є спеціалізована освітня програма, затверджена у встановленому порядку, що визначає зміст навчально-виховного процесу обдарованих учнів.

Отже, освіта обдарованих дітей є комплексом диференційованих освітніх послуг, що надаються учням для підтримки та розвитку їх здібностей, відповідно до спеціалізованих освітніх програм.

Що таке спеціалізована освітня програма?

Упроваджуючи систему освіти обдарованих дітей, необхідно дати відповідь на такі питання: за допомогою чого буде здійснюватись навчання та який інструментарій передбачається? Аналогічно до традиційної формальної освіти, надання освітніх послуг обдарованим дітям має здійснюватись за спеціальними освітніми програмами з окремих предметів і для окремих вікових категорій. Такі програми можуть розроблятися як на рівні міністерства, так і на місцевому рівні (зокрема, вчителями), але мають пройти обов'язкову експертизу та бути затвердженими у встановленому порядку. Програмування освіти обдарованих дітей (gifted education) давно має місце у США та Канаді [2, 3].

Отже, спеціалізовані освітні програми – це освітні програми, затверджені в установленому порядку компетентними органами для задоволення освітніх потреб обдарованих учнів.

Хто такий обдарований учень?

Питання про обдарованість у науці є дискусійним, хоча закон і не повинен ставити завдання розкрити природу обдарованості. Питання стоїть про задоволення освітніх потреб дітей, яких називають обдарованими (яких можна так ідентифікувати). Таким чином, закон формулює поняття «обдарована дитина» у формально-юридичну площину, що дозволяє визначитись з її правовим статусом, не розкриваючи суті цього поняття. Основне наукове положення, яким має оперувати документ, – це те, що обдарована дитина проявляє здібності вище середнього рівня, а встановити це покликана процедура ідентифікації.

Отже, обдарований учень (дитина) – це учень (дитина) з високим рівнем здібностей, який ідентифіковано уповноваженою комісією в установленому порядку як такий, що відповідно до виняткових здібностей, здатний до високої успішності. Таке суто юридичне розуміння поняття обдарованої дитини характерно для законодавства США [4, 5].

Обдарованим є кожен учень, але не кожна обдарованість може бути виявлена та підтримана в межах системи освіти.

Як розуміє диференційована освіта право на освіту?

Необхідно з'ясувати деякі фундаментальні положення, для того щоб дати відповідь на вищезазначене запитання. *По-перше*, це те, що освіта не повинна існувати «у собі». Йдеться про те, що учасники навчально-виховного процесу (учні) не повинні пристосовуватись до системи освіти. Основою освіти є мета – особистість та її розвиток, а тому вона має бути гнучкою. *По-друге*, це те, що не є правильним задовольняти освітні потреби учнів за допомогою однакових освітніх програм, тому що ці потреби різні. По суті, право на освіту – це право отримати ті освітні послуги, яких людина дійсно потребує.

Отже, диференційована освіта розуміє право на освіту як можливість кожного отримати освіту відповідно до своїх здібностей.

Яка мета освіти обдарованих дітей?

Згідно із вищезазначеним, доходимо висновку, що метою освіти обдарованих дітей є задоволення освітніх потреб кожного учня шляхом виявлення та підтримки високих здібностей дитини. Таким чином, кожен учень має бути «викликом» для освіти, а освіта має пристосовуватись до потреб дитини. Така «гнучкість» освітньої системи є основним показником якості диференційованого підходу.

Яким покращенням має сприяти закон «Про освіту обдарованих дітей»?

Законодавчий акт, що впроваджує систему диференційованої освіти обдарованих дітей, однозначно має стати фундаментальним документом, що закладає основи для реформування системи загальної середньої освіти. Таким чином, потрібно з'ясувати, в яких напрямках мають відбуватись покращення у системі освіти.

1. Збагачення навчально-виховного процесу (англ. enrichment) через упровадження спеціалізованих освітніх програм (диференційованої освіти). Ми з'ясували, як саме розуміють спеціалізовану освітню програму. Для того, щоб виконувати свої функції, програмування навчально-виховного процесу має бути більш варіативним.

Там, де з окремого предмету для певного класу реалізується одна навчальна програма для всіх, повинна бути ще щонайменше одна спеціалізована освітня програма для обдарованих учнів (яким недостатньо навчання за загальною освітньою програмою). Через такі впровадження закон «Про освіту обдарованих дітей» покликаний збагатити освітній процес.

2. Покращення якості освітніх послуг через переорієнтацію освіти на здібності учня, тобто, це впровадження індивідуально орієнтовного підходу в освіту. Орієнтація на здібності учня означає визнання положення, що здібності, а відповідно, і освітні потреби у дітей є різними. Таким чином, задоволення освітніх потреб учня означає виявлення та підтримку його сильних сторін (здібностей), що потребує корекції навчально-виховного процесу та має бути відображено в окремих освітніх планах для обдарованих учнів. Отже, покращення якості освіти має здійснюватись шляхом розширення «освітньої пропозиції» для дітей відповідно до їх здібностей.

3. Покращення якості педагогічної освіти (підготовка фахівців для роботи з обдарованими дітьми); зміна вимог до педагогічних працівників. Якщо ми порушуємо питання реалізації освітніх програм, надання освітніх послуг і реалізацію права на освіту відповідно до здібностей, то логічно постає питання: «Хто має це здійснювати?». Зрозуміло, що це мають бути педагогічні працівники. Однак, якщо впроваджуються суттєві зміни у навчально-виховний процес, то мають бути відповідні зміни у підготовці фахівців. Таким чином, закон має впровадити нові педагогічні спеціальності для роботи з обдарованими дітьми, які можна здобувати як в рамках вищої, так і післядипломної освіти.

4. Освітні потреби учня, необхідність їх виявлення та задоволення (запровадження процедури ідентифікації сильних сторін дитини) необхідно визначити як основу освітнього процесу. Йдеться про те, що учень не повинен пристосовуватись до освітньої системи, а навпаки – його потреби мають бути «викликом» для освіти. А для цього необхідно визнати положення, що освітні потреби дитини заздалегідь не відомі, їх необхідно виявляти і лише після цього етапу – задовольняти.

5. Зробити освітній процес більш багатостороннім. Тобто, йдеться про розширення освіти за межі навчального закладу шляхом залучення інших суб'єктів до навчально-виховного процесу (зокрема, батьків дитини, а також фахівців з різних сфер суспільного життя для надання освітніх послуг). Причому розширення суб'єктного складу освіти обдарованих дітей може відбуватися не лише за рахунок окремих спеціалістів із різних сфер, а й окремих організацій, які можуть надавати освітні послуги за напрямками діяльності. Таким чином, освіта має стати більш «компетентнісною» та виходити за межі навчального закладу, що сприятиме значному покращенню якості навчання.

6. Сприяти розвитку професійної орієнтації у дітей через механізми виявлення та підтримки обдарованості. Освіта обдарованих дітей спрямована на розвиток сильних сторін учнів, що робить вибір майбутньої професії більш прозорим і відповідним здібностям дитини.

7. Гармонізувати систему освіти зі світовими стандартами. Диференційований підхід до навчання є одним з основних показників якості освіти. Впровадження освіти обдарованих дітей є результатом визнання того, що діти мають різні освітні потреби, а тому виокремлюються ті, у кого наявні високі здібності у певній сфері, та хто потребує окремого підходу до навчання. Таким чином, реалізується принцип рівності в освітній сфері, адже рівне право кожного на освіту не означає отримання однакової освіти, рівність у цьому випадку не означає однаковість в силу неоднаковості потреб. Право кожного на освіту є правом на отримання освіти такої, яку він дійсно потребує.

Які впровадження передбачає законопроект «Про освіту обдарованих дітей»?

Щойно ми визначились із загальним призначенням законопроекту «Про освіту обдарованих дітей», з тим, що в цілому він має змінити. Для цього необхідно з'ясувати: за рахунок чого мають здійснюватись ці зміни, і які впровадження має декларувати цей законопроект.

1. *Спеціалізовані освітні програми.* Такі освітні програми призначені для навчання обдарованих дітей з окремих навчальних дисциплін для різних вікових категорій. Розроблятися такі програми можуть як нарівні органів управління освітою, так і окремими фахівцями, які подають авторські програми на затвердження. Спеціалізовані освітні програми проходять експертизу та затвердження органами управління освітою. Спеціалізована освітня програма визначає зміст навчально-виховного процесу обдарованих учнів.

2. *Ідентифікація обдарованих дітей.* Ідентифікація обдарованих дітей передбачає комплекс освітніх інструментів для виявлення сильних сторін дитини (збір та обробка інформації про учня, тестування). Процедура ідентифікації мають здійснювати спеціально створені ради (на рівні областей, районів і ЗНЗ), які складаються з підготовлених фахівців та представників органів управління освітою. За результатами ідентифікації учні зараховуються до навчання за спеціалізованими освітніми програмами. Ідентифікація має здійснюватись щороку. Жоден учень не може бути позбавлений права на проходження процедури ідентифікації.

3. Додаткові функції адміністративних органів, пов'язані з освітою обдарованих дітей. Передбачається створення окремих посад чи структурних підрозділів «від міністерства до місцевих управлінь» з питань освіти обдарованих дітей. Основні функції: *нормативна* (видання нормативно-правових актів, пов'язаних з освітою обдарованих дітей), *наглядова* (здійснення моніторингу діяльності навчальних закладів у сфері освіти обдарованих дітей), *експертна* (проведення експертизи спеціалізованих освітніх програм, а також інструментів з ідентифікації обдарованості), забезпечення проведення заходів з підвищення кваліфікації фахівців, які працюють з обдарованими дітьми. Такі впровадження покликані забезпечити «системність» та «універсальність» надання освітніх послуг обдарованим дітям.

4. *Функціональні та структурні зміни* у навчальних закладах, що використовують для реалізації спеціалізованих освітніх програм. Йдеться про створення у навчальних

зкладах окремих органів чи посад, відповідальних за надання освітніх послуг обдарованим дітям (реалізацію спеціалізованих освітніх програм, нагляд за навчально-виховним процесом обдарованих учнів, зокрема, за його плануванням). Таким чином, навчальний заклад за рахунок певних структурних змін залучається до системи освіти обдарованих дітей.

5. **Координаційний центр з питань освіти обдарованих учнів.** Такий центр має створюватись окремо або на базі певної науково-дослідної установи. Функції: координація системи освіти обдарованих дітей, сприяння оптимізації навчально-виховного процесу обдарованих учнів шляхом розвитку експериментальних досліджень, пов'язаних з освітою обдарованих дітей; залучення до співпраці навчальних закладів різних форм власності, а також інших підприємств, установ, організацій для надання підтримки (педагогічної, психологічної, матеріальної тощо) обдарованим учням. Необхідність окремої компетентної координації у сфері освіти обдарованих дітей обумовлена тим, що хоч ця сфера є складовою системи загальної середньої освіти, однак має суттєві відмінності та новації. Таким чином, постає потреба у додаткових знаннях, уміннях та навичках в учасників навчально-виховного процесу, а також у додатковому інструментарії, що має постійно вдосконалюватись та впроваджуватись. Тим самим підтримуються якісні показники освіти обдарованих дітей.

6. *Планування.* Запровадження індивідуального та диференційованого (для навчання у групах) планування навчально-виховного процесу обдарованих дітей. Індивідуальний навчальний план складається вчителем, якщо є достатні підстави та прийнято відповідне рішення (що навчання учня потребує окремого індивідуального підходу з певного предмету). Необхідно також встановити вимоги до навчальних планів та їх структуру, затвердити орієнтовні плани для уніфікації цього питання. Виконання чи невиконання навчального плану учнем є підставою для подальшого навчання (чи відрахування) учня за спеціалізованою освітньою програмою.

7. *Окремі педагогічні спеціальності* по роботі з обдарованими дітьми. Створення спеціальностей для можливості підготовки у межах вищої та післядипломної освіти фахівців по роботі з обдарованими учнями. Це має забезпечити належну кваліфікацію фахівців, які надають освітні послуги обдарованим учням, і, таким чином, зробити цю сферу максимально професійною та забезпеченою необхідними кадрами. Частиною таких впроваджень є також забезпечення органами управління освітою проведення заходів з підвищення кваліфікації вчителів і психологів, які працюють з обдарованими учнями.

8. *Залучення батьків до навчально-виховного процесу*, тобто організація фахівцями, які працюють з обдарованими дітьми, консультаційної роботи з батьками для можливості продовження навчання учня за спеціалізованою освітньою програмою за межами навчального закладу. Також має здійснюватись інформування батьків дітей щодо особливостей навчально-виховного процесу, адже навчання за спеціалізованою освітньою програмою може будуватись виключно за згоди батьків, а тому вони мають знати, на що

дають цю згоду. Так забезпечується реалізація тристоронньої освітньої моделі «учитель – учень – батьки», що міститься в основі кращих світових освітніх систем.

Отже, як бачимо, важливо, щоб закон, який має регулювати питання освіти обдарованих дітей, не лише ставив питання «про необхідність», а й давав відповідь на питання «Як?». Правове регулювання освіти обдарованих дітей має здійснюватись таким чином, щоб була зрозуміла цілісна картина підтримки обдарованості: хто здійснює загальний нагляд та управління? (адміністративні органи); хто має надавати освітні послуги? (кваліфіковані фахівці); за допомогою чого підтримуються обдаровані діти? (спеціалізовані освітні програми); як здійснюється відбір учнів для навчання за спеціалізованими освітніми програмами? (процедура ідентифікації); як здійснюється планування навчально-виховного процесу? (індивідуальні та диференційовані плани); яка роль батьків в освіті їхніх дітей? тощо. Лише той законодавчий акт, який дасть відповідь на питання «як підтримувати обдарованих учнів?», зможе дійсно виконати функцію та покращити систему освіти в цілому.

Використані літературні джерела

1. Former U. S. Commissioner of Education Sidney P. Marland, Report to Congress august 1971. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.cec.sped.org/>
2. Georgia Board of Education, State Education Rules 160-4-2-.38 Education program for gifted students. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.gadoe.org>
3. The Education Act on Special Education, Subsection 10(a), Minister's Advisory Council on Special Education (MACSE). – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.edu.gov.on.ca>
4. Louisiana state, Regulations for Implementation of the Children with Exceptionalities Act (R.S. 17:1941 et seq.), Bulletin 1706, Subpart B - Regulations for Gifted/Talented Students. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://wwwprd.doa.louisiana.gov>
5. Oklahoma state, Education of Gifted and Talented Children Act. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://sde.state.ok.us>